

Prof. zw. dr hab. Bogusław Banaszak
Uniwersytet Wrocławski

Recenzja w postępowaniu habilitacyjnym Pana Doktora Radosława Grabowskiego

I.

Ocena osiągnięć naukowych uzyskanych przez Pana Doktora Radosława Grabowskiego po otrzymaniu stopnia doktora.

1/ Ocena dzieła opublikowanego w całości - tzw. rozprawy habilitacyjnej (art. 16 ust. 1 i ust. 2 pkt. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki) Pana Doktora Radosława Grabowskiego pt. *Zróżnicowanie trybu zmiany jako kryterium klasyfikacji konstytucji współczesnych państw europejskich*, Rzeszów 2013, s. 295.

Po krótkim okresie dużego zainteresowania procedurami zmiany konstytucji towarzyszącego praco nad uchwaleniem Konstytucji III RP w pierwszej połowie lat 90-tych ubiegłego stulecia obecnie zainteresowanie tym problemem w Polsce znacznie zmalało. Jest to zrozumiałe, gdyż teraz żadna z liczących się sił parlamentarnych nie planuje obszerniejszej nowelizacji ustawy zasadniczej, a dotychczasowe doświadczenia w tym zakresie nie są zresztą zachęcające. Sytuacja ta pozwala badaczom problematyki zmiany konstytucji na spokojne zajęcie się nią, wolne od kontekstu aktualnego. Poważniejsze studia w tej dziedzinie trudno sobie wyobrazić bez badań z jednej strony teoretycznych, a z drugiej komparatystycznych. Habilitant zdawał sobie z tego sprawę chyba od początku prac nad tzw. rozprawą habilitacyjną skoro wybrał jej temat uwzględniający te dwa aspekty. Określając jej cel stwierdził we *Wprowadzeniu*: „Uzyskana wiedza pozwoli na wskazanie czynników determinujących sztywność konstytucji” co „oznacza w tym wypadku mniejsze lub większe utrudnienia zmiany konstytucji” (s. 19).

Habilitant przekonująco uzasadnił wybór państw objętych analizą i zakres samych badań.

Autor w rozdz. I wyodrębnia procedury zmiany konstytucji koncentrując się przy tym na rozwiązaniach przyjętych w samych ustawach zasadniczych. Takie podejście badawcze pozwala na uniknięcie uwzględniania w rozważaniach zmian, które można określić mianem

"faktycznych", "nieformalnych" czy "materialnych". Oznaczają one w praktyce powoływanie norm o charakterze konstytucyjnym w ustawach zwykłych, poza konstytucją i poza trybem ustalonym dla zmiany ustawy zasadniczej. Praktyka konstytucyjna wielu państw zna modyfikacje treści norm konstytucyjnych w rozwijających je ustawach. Egzemplifikacją tego jest rozszerzanie w praktyce w ustawach zwykłych niektórych państw demokratycznych zakresu podmiotowego konstytucyjnych praw jednostki bez konieczności zmiany samej konstytucji (zjawisko takie występowało np. w Szwajcarii przed uchwaleniem nowej konstytucji w 1999 r.). Z kolei w krajach podejmujących trud transformacji ustrojowej ku państwu demokratycznemu w przypadkach szczególnych wystarczała nie tyle zmiana konstytucji, co zmiana wykładni tych jej przepisów, które kolidowałyby z przedsięwzięciami mającymi na celu demokratyzację ustroju politycznego czy społeczno-gospodarczego. Miało to zapobiec spełnianiu przez konstytucję roli hamulca procesu zmian pożądanых społecznie. Szkoda, że temu zagadnieniu, niezwykle interesującemu, Autor nie poświęcił uwagi.

Odrębnym problemem, który należało choćby pobieżnie omówić w rozdz. I jest faktyczne, sprzeczne z prawem naruszenie konstytucji przez stosujący ją organ. Nie wchodzi ono wprawdzie w zakres recenzowanej rozprawy określonej jej tytułem i słusznie, że pozostaje poza ramami zasadniczych rozważań. Z drugiej jednak strony takie zachowania nie należą niestety do rzadkości i dlatego np. w przypisie warto byłoby o nich wspomnieć ze wskazaniem literatury je omawiającej. Należy pamiętać, że w przypadkach szczególnych zagrożeń bytu państwa, porządku i bezpieczeństwa wewnętrznego, katastrof żywiołowych itp. naruszenia faktyczne mogą być nawet usprawiedliwione. Szwajcarski Trybunał Federalny dostrzegł to już u progu XX w. stwierdzając, że: jeśli w następstwie okoliczności wyjątkowych rząd zmuszony jest podjąć wszystkie niezbędne środki w obronie zagrożonego dobra publicznego, nie jest w tym zakresie związany konstytucją. Podobne stanowisko można spotkać w orzecznictwie innych sądów – np. Sądu Najwyższego USA. Naruszenia te podlegają jednak kontroli sądowej, a po ustaniu uzasadniających je szczególnych okoliczności powinien zostać przywrócony porządek konstytucyjny.

Należy też dodać, że w państwach demokratycznych obserwuje się zjawisko rezygnowania ze zmian konstytucji związane z aktywizmem sądów konstytucyjnych lub najwyższych. Im sąd dokonujący wykładni postanowień konstytucji jest bardziej aktywny, tym łatwiej jest uniknąć konieczności przeprowadzania zmiany konstytucji, gdyż można po prostu zmienić znaczenie przypisywane jej normom.

Rozdz. II recenzowanej rozprawy poświęcony został reglamentacji prawa inicjatywy w sprawie zmiany konstytucji. Habilitant słusznie poświęca dużo uwagi (s. 86-90)

kontrowersyjnej kwestii obywatelskiej inicjatywy konstytucyjnej. Zagadnienie to powinno być, moim zdaniem, wyczerpująco omówione przez badacza polskiego, gdyż może mieć określone znaczenie praktyczne jako wniosek *de lege fundamentalis ferenda*. Na tle porównawczym interesująca jest następująca konstatacja: „regulacje obowiązujące w Polsce należy ocenić jako dokonujące uprzywilejowania podmiotów ulokowanych w ramach władzy ustawodawczej. Niemniej jednak polskie przepisy cechuje rygoryzm, przejawiający się w ustanowieniu wysokich wymogów ilościowych w przypadku inicjatywy grupy posłów (1/5 ogólnej liczby) oraz pozbawieniu analogicznego uprawnienia senatorów” (s. 95).

Przedmiotem rozważań p. dra Radosława Grabowskiego w rozdz. III recenzowanej monografii są ograniczenia materialne, proceduralne i temporalne towarzyszące przygotowaniu zmiany konstytucji. Wątpliwości budzi dość kategoryczne stwierdzenie Habilitanta, że ograniczenia wiążące się z wykorzystaniem instytucji demokracji bezpośredniej w procedurze zmiany konstytucji nie budzą kontrowersji (s. 101). Bez trudu można podać pozycje w literaturze wskazujące wręcz na konieczność korzystania z referendum przy zmianie konstytucji i upatrujące w tym czynnik wzmacniający zasadę suwerenności narodu (ludu).

Z zastosowaniem referendum dla zmiany konstytucji wiąże się też istotne pytanie – czy po przyjęciu w drodze referendum zmian konstytucji można regulacje te znowu zmieniać, nie odwołując się powtórnie do referendum. Z treści norm polskiej Konstytucji widać, że w zasadzie właśnie takie rozwiązanie przyjęto. Możliwe jest zaistnienie takiej sytuacji, w której uprawnione organy dowolnie zmieniać będą przepisy Konstytucji nawet wtedy, gdy w przeświadczeniu większości członków zbiorowego podmiotu suwerenności jest to niezgodne z ich wolą. Szkoda, że problemu tego Autor nie omawia.

Rozdz. IV recenzowanej monografii zatytułowany „Warunki uchwalenia zmiany konstytucji” charakteryzuje szeroko pojęty tryb zmiany konstytucji oraz wymogi formalne (kworum, większość), a także możliwość zawetowania zmiany. Autor wydaje się traktować pojęcie bezwzględnej większości głosów jako nie budzące kontrowersji (s. 188) i nie omawia go szerzej. W praktyce jednak jego definicja budzi wątpliwości, o czym można było się przekonać choćby w polskim orzecznictwie sądowym.

„Uprawnienia podmiotów uczestniczących w końcowej fazie procesu zmiany konstytucji” to temat ostatniego z rozdziałów recenzowanej rozprawy. Obszerne rozważania na temat referendum zatwierdzającego zmianę konstytucji (s. 205-213) są dość luźno skorelowane z wątkiem dotyczącym roli demokracji bezpośredniej występującym w rozdz. III. Można zrozumieć oddzielenie omawiania tych dwóch kompleksów zagadnień

uzasadnione stosowaniem referendum w dwóch różnych etapach procedury zmiany ustawy zasadniczej. Należało jednak, choćby pokrótce, wskazać na łączące je elementy.

Zamykające recenzowaną rozprawę *Podsumowanie* dobrze streszcza ważniejsze wątki rozważań i wnioski już przedstawione po zakończeniu każdego rozdziału. Szkoda jednak, że nie we wszystkich konkluzjach Autor podkreśla ich swoisty kontekst polski i czyni tak w istocie szerzej jedynie we wnioskach do rozdz. II.

Przechodząc do całościowej oceny recenzowanej rozprawy pod względem formalnym pragnę podkreślić dobry, komunikatywny język dobrze oddający przekazywane treści. Odbiór rozważań dodatkowo jeszcze ułatwiają zamieszczone w pracy tabele i wykresy.

Lektura recenzowanej monografii przekonuje o jej walorach nie tylko poznawczych, związanych przede wszystkim z zagadnieniami określonymi jej tytułem, ale także o walorach teoretycznych. Inspiruje też do debaty naukowej, czemu dałem wyraz w zamieszczonych wyżej uwagach. Praca p. dra R. Grabowskiego w pełni oryginalnie ujmując temat stanowi cenny głos w dyskusji na temat kształtu rozwiązań dotyczących zmiany konstytucji w Polsce i w innych państwach demokratycznych, nie tylko tych objętych badaniami.

Recenzowana rozprawa spełnia wszystkie wymagania stawiane dziełu opublikowanego w całości w art. 16 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki stanowiąc znaczny wkład autora w rozwój prawa konstytucyjnego.

2/ Ocena dorobku naukowego

Pan Doktor R. Grabowski prowadzi badania w zakresie prawa konstytucyjnego oraz praw i wolności jednostki. Ogółem jej dorobek publikacyjny podlegający ocenie w przewodzie habilitacyjnym obejmuje:

- autorstwo 2 monografii – z których jedna stanowi drukowaną wersję dysertacji (omawiam ją niżej), a druga tzw. książką habilitacyjną (omówioną wyżej);
- autorstwo 30 artykułów i studiów - z tego 3/4 już po uzyskaniu stopnia doktora;
- autorstwo 18 rozdziałów w podręcznikach i pracach zbiorowych – z tego 3/4 po uzyskaniu stopnia doktora;
- współredakcja 4 prac zbiorowych, które były opublikowane po uzyskaniu stopnia doktora;
- autorstwo 20 haseł encyklopedycznych po uzyskaniu stopnia doktora (większość z nich ukazała się w pracy pod red. W. Skrzydły, S. Grabowskiej i R. Grabowskiego, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz Encyklopedyczny*, Warszawa 2009);

- autorstwo 5 recenzji, 3 sprawozdań, 1 glosy, 2 głosów w dyskusji i 1 opinii prawnej;
- 3 tłumaczenia zagranicznych aktów prawnych.

Ogłoszone rezultaty badań naukowych p. dra R. Grabowskiego mają dużą wartość naukową. Dotyczy to nie tylko publikacji, ale także wygłaszanych referatów (ogółem 12, z tego 11 już po uzyskaniu stopnia doktora, z których opublikowanych zostało 8) i głosów w dyskusji (9, z tego większość już po uzyskaniu stopnia doktora) oraz aktywności służącej popularyzacji aktualnych problemów polskiego prawa konstytucyjnego. Zważywszy na różnorodność zainteresowań naukowych p. dra Radosława Grabowskiego i przenikanie się, zazębianie się, w niektórych pracach kilku wątków tematycznych trudno jest precyzyjnie odgraniczyć główne nurty Jego badań w poszczególnych publikacjach. W niektórych pracach łączą się dwa lub trzy z nich.

Uwagi te, podobnie zresztą jak i przedstawione wyżej dane liczbowe, mające charakter niewątpliwie porządkowy, świadczą o umiejętności Autora prowadzenia badań naukowych obejmujących nie tylko polskie prawo konstytucyjne, ale też prawo konstytucyjne innych państw demokratycznych, a także w wiążącym się z prawem konstytucyjnym zakresie prawo europejskie oraz międzynarodowe. We współczesnej nauce prawa szczególnie ważny jest zwłaszcza płaszczyzna komparatystyczna często stosowana przez Habilitanta. Kompleksowy charakter prowadzonych badań i dojrzałe naukowo wnioski świadczą o predyspozycji dra R. Grabowskiego do podejmowania złożonych, aktualnych problemów prawnych.

Do głównych nurtów Jego badań należą:

- tryb i uwarunkowania zmiany konstytucji w państwie demokratycznym;
- prawa i wolności jednostki zarówno w konstytucjonalizmie polskim jak i w europejskim systemie regionalnym, ze szczególnym uwzględnieniem prawa do życia i praw wyborczych;
- prawna problematyka symboli państwowych;
- funkcjonowanie systemu organów państwowych.

Pierwszym nurtem, który wyróżniłem są na pewno badania dotyczące prawa zmiany konstytucji w państwie demokratycznym. W dorobku oprócz tzw. rozprawy habilitacyjnej są publikacje o charakterze szczegółowym zamieszczone w pracach zbiorowych i periodykach prawniczych. Ogółem w nurcie tym mieści się 9 artykułów i studiów, których autorem lub współautorem jest Habilitant. Prace te, zarówno analizujące regulacje polskie jak i te koncentrujące się na prawie obcym, oparte są na szerokiej bazie źródłowej i uwzględniają najważniejsze dla danego tematu pozycje literatury. Mają też rozwiniętą warstwę teoretyczną i zawierają interesujące oceny Autora oraz samodzielne wnioski.

Drugi nurt badań Pana Doktora Radosława Grabowskiego obejmuje prawa i wolności jednostki. Rezultaty swoich badań Habilitant skoncentrował wokół dwóch kręgów tematycznych – prawa do życia i prawa wyborczego.

W ramach pierwszego z tych kręgów należy na pierwszym miejscu wymienić wydaną w 2006 r. dysertację – *Prawo do ochrony życia w polskim prawie konstytucyjnym*. Z manuskrytem dysertacji p. dra R. Grabowskiego miałem okazję zapoznać się pełniąc funkcję recenzenta w Jego przewodzie doktorskim. Ocenilem ją wówczas bardzo wysoko. Wersja opublikowana nie różni się zasadniczo od manuskryptu i także zasługuje na bardzo pozytywną ocenę jej walorów merytorycznych i warsztatowych.

Poszczególne zagadnienia dotyczące prawa do życia Habilitant omawia ponadto w 15 artykułach, które ukazały się w renomowanych czasopismach prawniczych i opracowaniach zbiorowych. Należy tu szczególnie pokreślić także uczestnictwo dra R. Grabowskiego w charakterze eksperta w 2007 r. w pracach nad projektem zmiany Konstytucji RP wprowadzającym do Konstytucji zasadę ochrony życia ludzkiego od momentu poczęcia. Świadczy to o uznaniu Jego dorobku w tym zakresie nie tylko w kręgu naukowców-prawników. Dr R. Grabowski wypowiadał się na temat możliwości inkorporacji art. 4a ust. 1 ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży do art. 38 Konstytucji. Zważywszy na szczególny tryb zmiany Konstytucji uznał prostą inkorporację przepisu ustawowego za niemożliwą. Zwrócił jednak uwagę, że intencją zadających pytanie była nie formalna inkorporacja przepisu, ale wprowadzenie do Konstytucji treści uregulowanych już w istniejącej ustawie. Zabieg taki jest możliwy, o ile zdecyduje się na niego ustrojodawca w trybie przewidzianym dla zmiany Konstytucji.

W dorobku piśmienniczym Habilitanta dotyczącym szeroko rozumianych zagadnień prawa wyborczego znajduje się współredakcja jednego opracowania zbiorowego o charakterze podręcznika akademickiego (*Prawo wyborcze na urząd prezydenta w państwach europejskich*, Warszawa 2007) oraz autorstwo lub współautorstwo 4 artykułów, a także współredakcja trzech publikacji zawierających materiały konferencyjne ze współorganizowanych przez Habilitanta konferencji poświęconych prawu wyborczemu.

Poddane ocenie publikacje dra R. Grabowskiego dotyczące obu wymienionych wyżej kręgów tematycznych w ramach badań obejmujących prawa i wolności jednostki cechuje oryginalność oraz umiejętność łączenia rozważań dotyczących instytucji prawnych i politycznych. Prace te są wartościowe poznawczo i dotyczą w swej warstwie komparatystycznej tematów rzadko poruszanych w polskiej literaturze prawniczej.

W kolejnym nurcie zainteresowań p. dr R. Grabowski koncentruje się wokół prawnej problematyki symboli państwowych. Temat ten rzadko staje się przedmiotem odrębnych badań. Choćby z tego względu należy docenić trud Habilitanta, który jest autorem 5 artykułów z tego zakresu, w tym – co warto zaakcentować – 3 opublikowanych w językach obcych w renomowanych czasopismach zagranicznych

Ostatnim z wyróżnionych nurtów badań Habilitanta jest funkcjonowanie systemu organów państwowych. Jego prace z tego zakresu dotyczą zarówno poszczególnych organów jak i instytucji (zwłaszcza odpowiedzialności konstytucyjnej i prawnej), a także organów międzynarodowych (Międzynarodowego Trybunału Karnego). Ogółem jest to 7 artykułów i opracowań zamieszczonych w pracach zbiorowych.

Jednym z tematów o dużym znaczeniu praktycznym, którym się zajął Habilitant, a nie mieszczącym się w żadnym z wyróżnionych nurtów badawczych, był niewątpliwie wpływ Internetu na współczesne państwa i prawa. Efektem badań stała się redakcja pracy zbiorowej *Wpływ Internetu na ewolucję państwa i prawa* (Rzeszów 2008), w której był autorem 5 opracowań. Habilitant zajmuje się w nich problemami bardzo aktualnymi.

Ocena dorobku naukowego p. dra Radosława Grabowskiego byłaby niepełna, gdyby nie wspomnieć o głosach w dyskusji i sprawozdaniach a także referatach naukowych, które wygłaszał na konferencjach naukowych międzynarodowych i krajowych. Ponadto warto dodać, że w druku znajdują się trzy artykuły jego pióra.

3. Z dotychczasowych rozważań wynika, że dorobek naukowy Pana dr R. Grabowskiego należy uznać za znaczny i stanowiący Jego wyraźny wkład w rozwój prawa konstytucyjnego.

Podjmuje przy tym badania istotnych zagadnień z zakresu współczesnego prawa konstytucyjnego polskiego i porównawczego. Na podkreślenie zasługuje w tym kontekście duży udział badań komparatystycznych w jego aktywności naukowej. Fakt ten jest szczególnie istotny współcześnie, w okresie postępującej internacjonalizacji wysiłku badawczego w naukach prawnych.

Wszystkie publikowane przez Niego prace charakteryzują się wysokim poziomem merytorycznym i dobrym poziomem edytorskim. O ich wartości świadczą także powołania w literaturze prawniczej.

II.

Ocena dorobku dydaktycznego Pana Doktora Radosława Grabowskiego według kryteriów określonych w § 5 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora.

Habilitant podczas dotychczasowej pracy zawodowej prowadziła zajęcia dydaktyczne w szkołach wyższych odpowiadające posiadanym kwalifikacjom i stopniowi naukowemu. Po uzyskaniu magisterium związał się zawodowo z Uniwersytetem Rzeszowskim.

Po doktoracie prowadził w Uniwersytecie Rzeszowskim głównie wykłady na kierunku prawa i na kierunku administracja, ale także na innych kierunkach nie związanych z Wydziałem Prawa i Administracji (na politologii). Prowadził ponadto na kierunku prawa i na kierunku administracja ćwiczenia z kilku przedmiotów oraz seminaria magisterskie i dyplomowe. Jest ponadto zaangażowany w przygotowanie rozprawy doktorskiej jednego słuchacza studiów doktoranckich oraz opiekował się 14 studentami zagranicznymi studiującymi w Uniwersytecie Rzeszowskim w ramach programu *Erasmus*.

Z aktywnością dydaktyczną Habilitanta łączy się również Jego działalność organizacyjna na Uniwersytecie Rzeszowskim. Szczególnie należy tu zwrócić uwagę na aktywność - już po uzyskaniu stopnia doktora - przejawiającą się w kierowaniu (w latach 2005-2008) Pracownią Informatyki Prawniczej i Prawa Komputerowego w UR. Warto dodać, że p. dr Radosław Grabowski jeszcze przed doktoratem nawiązał współpracę Radą Użytkowników Rzeszowskiej Miejskiej Sieci Komputerowej i w 2001 r. reprezentował w niej rodzimym uniwersytet.

Po doktoracie p. dr R. Grabowski wykazał się umiejętnością kierowania trzema zespołami autorskimi przygotowującymi prace zbiorowe, głównie o charakterze dydaktycznym. Brał też udział w trzech projektach badawczych. Jest członkiem rady naukowej czasopisma *The Copernicus Journal of Political Studies* i sekretarzem naukowym dwóch kwartalników znanych w kraju i na arenie międzynarodowej : *Przegląd Prawa konstytucyjnego* oraz *Polityka i Społeczeństwo*.

Jest ekspertem w jednej z warszawskich renomowanych kancelarii adwokackich

III.

Konkludując pozytywnie oceniam dorobek naukowy i dydaktyczny Pana Doktora Radosława Grabowskiego, co w moim przekonaniu w pełni uzasadnia nadanie Mu stopnia doktora habilitowanego.

/Bogusław Banaszak/

Wrocław 21 lipca 2014 roku